

Korporealitás és érzelem

A test mint az intimitás tere Tóth Krisztina *Pixel* című művében

Érzéki tapasztalatot és a racionális gondolkodást érintően általánosságban két fontos nézőpontot kell kiemelni. Az egyik szerint az érzéki észlelés megbízhatatlanná teszi a tudást, csaló érzékeink hamis tanúbizonysággal szolgálnak. Az emóciók számbavételekor sok esetben valóban beigazolódni látszik ez a tétel, azonban a következő, az előbbivel bizonyos szempontokból rokon, de a lényegét tekintve azzal ütköző felfogás is helytállóan mondható: a gondolkodás mindig beleépül az érzelmekbe, amelyek egyfelől ösztönmaradványok, az ösztönleépülések nyomaiként is olvashatók, s milyenségüket, jelenlétüket, elmaradásukat nagymértékben befolyásolják az érzelmet továbbító folyamatok. Az érzések nagyobb hányada nyelv- és beszédfüggő, az emóciókról való beszéd, egy érzelmek mentén történő szövegvizsgálat pedig nem tudja megkerülni a testekről folyó diskurzust sem. Test és érzelem egymást feltételező kapcsolatában a testről, a testrészekről szóló történetmondás az emóciókról való beszéddé változik. Paradox módon ezen az úton elindulva mind az érzelmek határozott jelenléte, mind pedig az emóciók elfojtása, elnyomása, visszautasítása, röviden az emóciók megléte és hiánya is alapot képezhet a vizsgálathoz. Hiszen mind az érzelmek jelenlétének, mind hiányának „*problémája*” elmond valamit a műről, egy fontos dimenzióját nyitja meg. Az emóciók vizsgálatát illetően jelentőséget kaphat többek között szerepük a mű narratív struktúrájában, de szerepük lehet az emóciók szubjektumra gyakorolt hatásának, az érzelmek generálta szereplői ütközési pontoknak is. Egy szövegben vizsgálható az érzelem megtapasztalójának önmagához és a másikhoz való viszonya, vagy az érzelmek differenciálódása. Test és identitás közös horizontjaként lehetne meghatározni az érzelmi szférához köthető jelenségeket, amelyek elválaszthatatlanok az emberi lényeg rögzíthetőségének kérdésétől, az érzelem, az igazság és a nyelv egymáshoz való viszonyától.

Tóth Krisztina 2011-ben megjelent művében, a *Pixel* című szövegtestben az érzelmek olvashatóságáról, megjelenéséről és értelmezhetőségéről szólva le kell szögeznünk, hogy azok csak valaminek a viszonylatában, valamihez kapcsolódva vizsgálhatók. Ez a tényező az egységes szövegtestet – a kötetet apró elemekből, rövidtörténetekből – kialakító kompozíció analógiájára az egyes testrészek megjelenése, szövegbe helyezése lesz. A test, a testrészek története a *Pixel*, amelyben a test jelentésadó volta válik hangsúlyossá: erre utalnak a *Szövegtest* alcím mellett az egyes történetek címeibe beleíródó testrészek is. A merész olvasó akár azt is megkockáztathatja, hogy bizonyos érzelmeket rendel az egyes testrészek bevezette fejezetekhez, ám ennél talán óvatosabban és helyesebben járunk el akkor, ha a felvázolt értelmezést árnyaljuk, és az emóciók irodalmi szövegekben való vizsgálatakor nem feledkezünk meg arról, hogy minden érzés heterogén komponensekből áll össze, vagyis egy-egy emóció fellépését, kialakulását az esetek túlnyomó hányadában több tényező együttes jelenléte okozza. Az érzelmekben jelen van az egyén gondolkodása, a kognitív tevékenysége, a világról alkotott képe, amely gyakran pontosabb felvételt adhat a szövegekben immanensen megbúvó, a tudati konstrukciók generálta viszonyulásokról, mint azt az első pillanatban gondolnánk. Nincs ez másképp a *Pixel* viszonylatában sem: mind a testképekhez, mind pedig az egyes testrészekhez társuló narratív diskurzusok számos olyan lehetséges megközelítési pontot rögzítenek, amelyek alkalmat nyújtanak az irodalmi alkotásokban található testkonceptusok és az emocionalitás különböző megjelenési formáinak egyidejű vizsgálatára. Tóth Krisztina szövegének emóciók felőli olvasata rávilágít arra, hogy a szöveg nemcsak hogy nem képes kiiktatni, elfedni az érzékiséget és a test-narratívákat, hanem pontosan a bennük rejlő lehetőségek válnak a mű lényegi dimenziójává. A mű narratívája a test mellé rendelődik (a test köré szerveződik), vagyis „[e]z a valami, amit testnek nevezünk, nem csupán uralhatatlan, valamint újabb meg újabb jelentések forrása lehet, hanem ő maga az, ami egyáltalán minden beszédet és írást lehetővé tesz. Test és érzékiség nélkül nincsen írás és nincsen szöveg” (DECZKI 2011; 70). Az érzelem megjelenési formáinak, narratívában betöltött szerepének vizsgálatakor fontosak lesznek a különféle érzetek, észlelések, észleletek is.

A testképek, a történetsszervező elvvel bíró testrészek fontos szerepet töltenek be a különféle intimitásszituációkban. Az intimitás fogalma jóval szélesebben értendő e tekintetben, mintha csupán a szexualitásra, a testi kontaktusra redukálnánk. Richard Senneth meghatározása szerint „[a]z intimitás az emberi kapcsolatok látomásának és gyfajta elvárásának a terpe. Az emberi tapasztalatvilág olyan lokalizálása ez, amelyben annak van

a legnagyobb jelentősége, ami közel áll a közvetlen életkörülményekhez” (SENNETH 1998; 362). Az intim, a legbelső, a legintenzívebben személyes érzelmi szféra ugyanis nemcsak az előbb vázolt jelentéstartalmakat hordozza, hanem minden olyan érzelmi jelentés is ide veendő, amelynek megtapasztalásakor az abszolút intim szférába csupán egyetlen személynek van belátása. Noha az intimitás széles intenzitásbeli megnyilvánulási skáláját az érzések változatos, egymásnak akár teljesen ellentmondó formái töltik ki, ezek nemcsak az én, hanem egy én-te viszony mentén is értelmezhetők. A kötet kapcsán lényeges hangsúlyoznunk, hogy az egyes intimitásszituációkhoz köthető érzelmi töltet az interszjektív viszonyokra is rányomja a bélyegét: „Mert minél közelebb kerülnek egymáshoz az emberek, kapcsolataik annál kevésbé barátiak, annál fájdalmasabbak, annál »testvérgyilkosabb« jellegűek lesznek” (SENNETH 1998; 362).

A szöveg elbeszéléstechnikája az emocionalitás felől olvasva egyazon narratív síkra helyezi el a testképet és az attól elválaszthatatlannak bizonyuló érzelmi tényezőt. Test és érzélem szoros kapcsolata adja a mű legfontosabb dimenzióját, amelyben a szubjektum érzélem-megtapasztalása és az interszjektív viszonyban kialakuló emocionalitás döntő fontosságú a narratíva szempontjából. Ez azért is fontos, mert a test és a szellem között létrejövő tényleges interakciók, kapcsolódások, az érzelmi aspektus testrészekkel való kapcsolódását is előrevetíthetik. A vizsgált Tóth Krisztina-alkotás kapcsán az érzélem mint szöveghez tartozó szempont azért is fontos lehet, mert az emberi testről szóló diskurzust folytonosan kíséri az érzelmi vetületet felhozó, az emóciók dimenziójának is hangot adó narratíva. A textusban feltűnően kevés helyen esik szó explicit érzelmekről, az elbeszélő és a szereplők is csak ritkán nevesítik a bennük kialakuló emóciót. A műalkotás érzélemmegjelenítő gyakorlata implicitnek nevezhető: az érzélem az alkotásban nem az azt jelölő szavak leírásán keresztül mutatkozik meg, ehelyett inkább a test jelentésadó voltának egy vetülete által, a gesztusok, a mozdulatok, az apró testi rezzenések, alakulások, pillanatnyi vagy tartós változások révén válik észlelhetővé. A *Pixel*ben jelen lévő érzelmek tehát a leggyakrabban egy bizonyos közvetítő révén válnak megközelíthetővé. Ennek eredményeképp az emóciók itt a legtöbbször olyan jelenségekként tűnnek fel, amelyeknek felszínre kerülését és ezáltal észlelését is csak valamilyen viszonylat révén tudjuk értelmezni.

Ahogy a testrészek összekavarodnak a történetekkel, úgy a hozzájuk tartozó érzelmek is fontos szerepet töltenek be a szövegben. Az érzélem a testi tapasztalat egyik dimenziójaként elválaszthatatlan lesz a szereplők, illetve a történetek testétől, testrészeitől. Több példát is fel lehetne hozni arra, hogy a különféle emóciók a narratívában az egyes történetek közötti

átjárhatóságot, a könnyebb tájékozódást, és nem utolsósorban a szereplők közötti bonyolult, néhol szinte átláthatatlan szálakat segítik bogozni. A narrátor a hatodik – *A tenyér története* – és a hetedik fejezet – *A váll története* – két lányszereplőjének a megkülönböztetése céljából a két arcon megjelenő azonos érzelmi reakciót emeli ki: „Annyi csak a hasonlóság, hogy ez a kislány se hajlandó mosolyogni, kimondottan durcásan néz a képbe” (TÓTH 2011; 33). *A váll történetében* találkozunk egy Miki egér jelmezbe bújt szereplővel, aki jóval később, *A talp története* című szövegben jut újra szerephez: egy masszörrel van szó, akiről a narrátor visszaemlékezéséből derül ki, hogy azonos azzal a „gáz munkát végző” jelmezes figurával, akit az olvasó tizenöt fejezettel előbb csupán néhány pillanatig láthatott.

Jabloneczay Tímea Peter Brooks munkássága nyomán test és írás kapcsolatáról mondja a következőket: „A testre írt jel mint nyelvi jelölő a jelölő folyamat része, irodalmi és narratív testté válik, ugyanis a jel inskripciója attól a történettől függ, amely létrehozta azt” (JABLONCZAY 2011; 99). A brooksi koncepció a testről szóló állandó, kényszeres történetmondásban, a történetek inskripciójában helyezi el a testet. Véleményem szerint akár kényszeres érzelmekről is beszélhetünk a test, a testrészek kapcsán. A test valamely dimenzióját tematizáló érzés szorosán összefonódik a testrésszel. Ezek az érzések lehetnek kellemesek, elrettentők, kényszerítőek, erős vagy gyenge hatást kiváltók, kielégülő vagy kielégíthetetlen érzelmek. „A férfi viszolyogva összecsapentette a haját. Rossz gondolatai támadtak, egy régi karácsony jutott eszébe, amikor szeretője meglepte őt a saját levágott hajával: viszolyogtató, baljós ajándék volt” (TÓTH 2011; 105).

A testen megjelenő, arra ráíródó emóciók mellett egy másik lényeges változatot is fontos részletezni Tóth Krisztina műve kapcsán: ez pedig a test iránti vágy, a test gerjesztette emocionalitás. A testre irányuló érzelmet maga a test fizikai jelenléte generálja, két test közötti kölcsönös interakció révén jelenik meg. Erre is rengeteg példát kínál a szöveg, számunkra talán egy specifikusabb megjelenési mód tűnhet a legérdekesebbnek. Ekkor ugyanis a másik teste iránti emóciót nem egy konkrét test, hanem annak emléke, lenyomata váltja ki: az érzelmek tehát nem egy másik konkrét test, hanem a test kiterjesztéseként is értelmezhető ruha tapintása révén alakul ki. Ez a jelenség figyelhető meg *A tenyér története* alcímet viselő szövegrészben is, ahol a férfi nő iránt érzett szerelme a hölgy ruháinak tapintása révén íródik bele a történetbe. „A férfi ebben a percben például a nyitott szekrény előtt állt, és egyenként hajtotta bele az arcát a nő ruháiba, hogy beszívja az illatát, miközben azt mondogatta, biztos benne, hogy most élete legnagyobb szerelmét éli át. Imádott ilyen végtelenen fogalmazni. A nő a megmelegített töltött paprikával a kezében csak annyit felelt, hogy

ehhez, úgy tűnik, órá nem is nagyon van szükség” (TÓTH 2011; 31). Ebben a példában rajzolódik ki az a folyamat, melynek eredményeképp az érzélem átértelmeződik, a kiváltó tényezőt – a testet – felváltja annak kiterjesztése, tehát már nemcsak a test, hanem annak egy bizonyos variánsa, járulékos eleme, a ruha tapintása, közelsége okoz érzelmi töltetet. Ebben a folyamatban az érzékeké, az érzékelésé a lényegi szerep, nemcsak elsődleges funkciójuk működik, hanem azt átértelmezve egy másik dimenziót nyitnak meg az érzelmek előtt. Ezt a folyamatot Hans Jonas *A szem nemesége* című írásából vett idézet így fogalmazza meg: „A taktilis szituáció egy magasabb szintre emelkedik fel, amint az érző test maga azon akaratlagos mozgás végrehajtójává válik, amely szükséges a benyomások sorának létrejöttéhez. Akkor az érintés elszenvedésből cselekvéssé alakul át: menete az észlelő ellenőrzése alá kerül, és szándékosan folytatódhat és variálódhat a teljesebb információ megszerzése érdekében” (JONAS 2002; 113).

„Az ember képes arra, hogy »maganál tartsa« az érzéseit, hogy bizonyos ingerekre belső eseményekkel válaszoljon anélkül, hogy ezek cselekményben kifejeződnenek” (HELLER 2009; 29). Heller Ágnes fenti megjegyzése az önmegtartóztatáson, a reakcióink visszafogásán kívül egyben azt is jelentheti, hogy egy bizonyos érzésből származó magatartás lehet akár rendkívül késleltetett is, vagyis az érzélem kiváltotta cselekvés, illetve az általa kiváltott akció jóval az emóció tényleges kialakulása után is okozhat következményeket. Jablonczay Tímea már idézett tanulmányában külön kitér a narratív testek és a tér problematikájára. Írásának említett fejezetében az előbbi két fogalom kapcsolatáról értekezik: „Vannak olyan narratívák, amelyek kimondottan a testesülés érzékletességével hangsúlyozzák a tér tapasztalatát” (JABLONCZAY 2011; 110). A *Pixel*-ben meglátásom szerint test és tér vitathatatlan kapcsolata háttérbe szorul test és idő egymást átszövő kapcsolata mögött. A szubjektumokban fellépő egyes érzések – amelyek, s ezt hangsúlyozni szeretném, nagyon szorosan kapcsolódnak a testmegjelenítésekhez – az idő múlásával és a cselekmény előrehaladtával egyre inkább átjárják egymást, a történetekben újabb és újabb jelentések íródnak az érzelmekhez, újabb és újabb érzelmi vonatkozások tisztázódnak le az olvasó előtt. „Minden érzésünk fellépésekor »feszültségjellegű« – mondja Heller Ágnes *Az érzelmek elmélete* című munkájában –, és ezt a feszültséget mindig a konkrét érzéshez biológiailag hozzátartozó úgynevezett »végreakció« zárja le, mely a feszültséget egy biológiai szükséglet kielégítésével megszünteti” (HELLER 2009; 51). Ahogy a szövegek közötti hálózat egyre sűrűbbé és komplexebbé alakul, úgy válnak egyre fontosabbá a szintén árnyalódó és sűrűsödő emocionális kapcsolatrendszer szálai. Ez utóbbinak a szereplők reflexióiban is van

nyoma, *Az áll története* alcímű szöveg anyafigurája számára bizonyos érzelmek az időmúlás és a látás érzékelésének együttes működése révén válnak értelmezhetővé: „Az anya nézte profilból a két kis sápadt arcot a kiásott gödör fekete hátere előtt, és fölfedezte, amit az elbeszélő rég látott, és amit fejben már az összes, a sír túloldalán álldogáló, a családot ritkán látó rokon is mind konstatált magában. Azt, hogy a bájos gyerekeknek nincsen álluk, és menthetetlenül, félreérthetetlenül a mókusfejűekhez tartoznak” (TÓTH 2011; 113). És itt újra kitérnék érzékelés és érzelmi irányultság kettősének szoros kapcsolatára: ahogy az érzelmet befolyásoló heterogén tényezők összessége lesz majd befolyással az emócióra, ehhez hasonlóan a fenti szituációban a látványok keltette összkép által ért meg a szereplő egy számára korántsem lényegtelen vonatkozást. Ahogy tehát „[a] tekintet a sok egymás mellett lévő dolgot, mint az egyedi látótér együtt létező részeit fogja át” (JONAS 2002; 110), úgy az érzelem is egy néhol definiálható, néhol homályba burkolózó összkép értelmezése révén töltődik fel jelentéssel. Hasonlóképpen ahhoz, hogy „[m]inden egyes jelenbeli jelenség nem más, mint az elmúltból az elkövetkezőbe történő áthaladás átmeneti pontja, egyik sincs ezek közül magába zárva és mindig csak egy van jelen” (JONAS 2002; 110), a testhez kapcsolódó érzelmek is képesek változni az idő múlásával. A test keltette emóció tehát alakulhat, s ehhez nincs feltétlenül szükség a testkép megváltozásához, de ha alakul a test, az emóció is változik: „Közben azt mondogatta, hogy semmi baj, hogy őt egyáltalán nem zavarja, hogy a nő teste ettől még ugyanolyan, mint volt, de mégse hihető a suttogása, mert közben nincs erekciója, sőt egy váratlan pillanatban sírva is fakad” (TÓTH 2011; 84).

„A testi lét azonban nem pusztá, érzéki apparátus, hanem az az eleven, aktív test, mely még a tapasztalás, az észlelés során is cselekvést hajt végre, és nem pusztán megtörténnek vele a dolgok” (DECZKI 2011; 76). Tóth Krisztina *Pixel* című alkotásának narratívája testi és érzelmi megalapozottságú. A narratív elrendezés az érző szubjektum testbe vetettségé, az emóciók egymásba hajlása, a test jelentésadó voltát hangsúlyozza. A szövegben a test válik az érzelmek megjelenési helyévé, mind az egyén érzései, mind pedig az én-te relációban megjelenő emóciók a testrészekhez kötődő érzelmi aspektusok jelentőségét hangsúlyozzák, arra a cselekvő testre utalnak tehát, amely nemcsak szöveg-, hanem érzelemtestként is definiálható.

Kiadás

TÓTH Krisztina (2011): *Pixel*. Magvető Kiadó, Budapest

Irodalom

DECZKI Sarolta (2011): Test, logosz, tánc. *Helikon* 1–2. 68–86.

FÖLDES GYÖRGYI (2012): Szövegek, testek, szöveg testek. A testírás-elmélet irányjai. *Helikon* 1–2. 3–49.

HELLER Ágnes (2009): *Az érzelmek elmélete*. Józsoveg Műhely, Budapest

JABLONCZAY Tímea (2011): A test narratológiája. *Helikon* 1–2. 97–116.

JONAS, Hans (2002): A szem nemessége. Ford.: Menyes Csaba. In: Bacsó Béla (szerk.): *Fenomén és mű*. Fenomenológia és esztétika. Kijárat Kiadó, Budapest, 109–122.

SENNETT, Richard (1998): *A közéleti ember bukása*. Helikon Kiadó, Budapest

